

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό είναι μια επέκταση των διαλέξεων Wicksell που έδωσα στην Οικονομική Σχολή της Στοκχόλμης τον Απρίλιο του 1990. Αρχικά σχεδίαζα να παρουσιάσω μια σύνοψη της σημερινής κατάστασης των οικονομικών της πληροφόρησης, που αποτελούν το επίκεντρο της έρευνάς μου τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Αλλά τα γεγονότα στην Ανατολική Ευρώπη –η κατάργηση του σοσιαλισμού με ρυθμό τελείως απρόβλεπτο– έθεσε νέα ερωτήματα πολιτικής και αναθέρμανε τα παλιά θεωρητικά ζητήματα: Ποια οδό θα μπορούσε να ακολουθήσει η μετάβαση προς μια οικονομία της αγοράς; Τι θα μπορούσαν οι εμπειρίες αυτές να μας πουν σε σχέση με τη μακροχρόνη συζήτηση για την επιλογή εναλλακτικών οικονομικών συστημάτων;

Τα ερωτήματα αυτά συνδέονται μ' ένα τρίτο: Τι μπορούν να μας πουν τα συμβατικά οικονομικά υποδείγματα για τέτοια θεμελιακά οικονομικά θέματα; Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξα πάει πιο πέρα από την επικριτική διαπίστωση ότι δεν έχουν να μας πουν πολλά πράγματα για τα θέματα αυτά. Είχα την αίσθηση ότι τα υποδείγματα αυτά ευθύνονταν εν μέρει για την καταστροφική κατάσταση στην οποία βρέθηκαν τόσες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες. Σ' ένα πολύ γνωστό απόσπασμά του, ο Keynes γράφει:

«Οι ιδέες των οικονομολόγων και των πολιτικών φιλοσόφων, τόσο όταν είναι σωστές όσο και όταν σφάλουν, είναι πιο δυνατές απ' ό,τι συχνά νομίζεται. Η πορεία του κόσμου εξαρτάται ουσιαστικά από αυτές. Οι πρακτικοί άνθρωποι, που πιστεύουν ότι τόσο απέχουν από την επιρροή των διανοουμένων, συχνά δεν είναι παρά δέσμοι των ιδεών κάποιων παλαιότερων οικονομολόγων. Οι τρελοί της εξουσίας, που ακούνε φωνές στον αέρα, αντλούν την παράνοιά τους από κάποιο παλαιότερο ακαδημαϊκό γραπτό. Είμαι σίγουρος πως αυτή η σταδιακή προσκόλληση στις ιδέες παίζει πολύ μεγαλύτερο ρόλο απ' όσο πιστεύουμε ότι παίζουν τα επενδεδυμένα συμφέροντα».

Θα μπορούσαν πολλά να ειπωθούν σε σχέση με το ότι οι οικονομικές θεωρίες έχουν οδηγήσει το μισό σχεδόν πληθυσμό της γης σε απερίγραπτη δυστυχία.

Η νεοκλασική θεωρία συχνά αυτοπαρουσιάζεται ως ο αντίποδας της μαρξικής. Αλλά η νεοκλασική θεωρία, τουλάχιστον έτσι όπως είναι γνωστή στην αγγλο-αμερικανική κοινότητα, δεν παρείχε κάποια βιώσιμη εναλλακτική λύση. Έδωσε ένα υπόδειγμα για την οικονομία που έμοιαζε πολύ απομακρυσμένο από τις δυνάμεις που στήριζαν τη μαρξική θεωρία ως προς τις υποθέσεις της, τις περιγραφές και τις ανησυχίες της. Ενώ υποστήριζε ότι βρισκόμαστε στον καλύτερο δυνατό κόσμο, δεν μπορούσε να απαντήσει στις ανάγκες αυτών που έβλεπαν την οικονομική αθλιότητα γύρω τους. Και το χειρότερο, ενώ έδειχνε τη δύναμη των αγορών, έμοιαζε ταυτόχρονα να υποστηρίζει ότι ο σοσιαλισμός μπορούσε να λειτουργήσει. Ο σοσιαλισμός της αγοράς θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τις αγορές και παρ' όλα αυτά η οικονομία θα ήταν δυνατόν να αποφύγει τα χειρότερα χαρακτηριστικά του καπιταλισμού.

Ότι το συμπέρασμα αυτό ήταν εσφαλμένο, είναι σήμερα προφανές. Αλλά είναι εποικοδομητικό να δούμε γιατί είναι εσφαλμένο. Αυτό μπορεί να μας πει κάτι για την οικονομία και για τα υποδείγματα που χρησιμοποιήσαμε για να μελετήσουμε τον καπιταλισμό. Ένας από τους κύριους στόχους των διαλέξεων αυτών είναι να διηγηθούν αυτή την ιστορία.

Όσοι έχουν παρακολουθήσει τη δουλειά μου θα ξέρουν ότι εντοπίζω την αποτυχία του τυπικού νεοκλασικού υποδείγματος στις υποθέσεις του σχετικά με την πληροφόρηση. Σε μια προηγούμενη δουλειά μου για τα οικονομικά της πληροφόρησης, έδειξα ότι μικρές διαταράξεις στις τυπικές υποθέσεις περί πληροφόρησης αλλάζουν δραστικά όλα τα βασικά συμπεράσματα της τυπικής νεοκλασικής θεωρίας. Η θεωρία δεν ήταν καθόλου ανθεκτική.

Ελπίζω πως οι διαλέξεις αυτές θα προχωρήσουν πέρα από τη σημερινή καθιερωμένη γκρίνια απέναντι στο τυπικό υπόδειγμα και ότι θα δείξουν πώς ένα νέο πληροφοριακό θεωρητικό παράδειγμα μπορεί να προσφέρει καλύτερη κατανόηση των θεωρητικών θεμάτων για το πώς λειτουργεί η οικονομία –π.χ. για το ρόλο του ανταγωνισμού και της αποκέντρωσης– και για το πώς πρέπει ν' αντιμετωπιστούν τα πρακτικά ζητήματα των μεταβατικών κοινωνιών. Θα πρέπει ωστόσο να υπογραμμίσω ότι, ενώ οι υποθέσεις της για την πληροφόρηση είναι ίσως η αχίλλειος πέτρα της τυπικής θεωρίας, εντούτοις οι ανεπάρκειές της πάνε πολύ πιο πέρα. Οι υποθέσεις περί πληρότητας και ανταγωνιστικότητας των αγορών και περί απουσίας καινοτομιών είναι τρεις ανεπάρκειες που μπορούμε να επισημάνουμε.

Η κατασκευή ενός νέου παραδείγματος είναι μια αργή διαδικασία. Αυτό που απεκάλεσα τυπική θεωρία έχει υποστεί με τον καιρό διαδοχικές εκλεπτύνσεις. Η θεωρία μπορεί τώρα να διατυπωθεί χρησιμοποιώντας σε μεγάλο βαθμό μαθηματικές γενικεύσεις. Ωστόσο, αυτή η μεγαλύτερη γενίκευση δεν αυξάνει το ρεαλισμό της. Το ζήτημα του κατά πόσον η θεωρία

έχει κάτι να πει για την οικονομία μας δεν εξαρτάται καθόλου από τη διαφορισμότητα των ενδεδειγμένων συναρτήσεων. Έτσι, το ότι ένα μεγάλο τμήμα των δυνάμεων του επαγγέλματός μας αφιερώθηκε στην εκλέρπυση ενός υποδείγματος που έχει ελάχιστα να μας πει για την οικονομία, συνεπάγεται μια αναποτελεσματικότητα στην αγορά των ιδεών, τουλάχιστον όσο μεγάλη είναι και η αναποτελεσματικότητα στις αγορές του κεφαλαίου και της εργασίας.

Έχουν αναπτυχθεί διάφορα τυπικά μαθηματικά υποδείγματα για να συλλάβουν μερικές από τις πλευρές των ιδεών που συζητούνται στις επόμενες σελίδες – όπως το ρόλο του ανταγωνισμού στην παροχή πληροφόρησης, το ρόλο της αποκέντρωσης σε οργανώσεις όπου το κάθε άτομο έχει περιορισμένη πληροφόρηση, ή το ρόλο της κρατικής παρέμβασης σε οικονομίες με ατελείς αγορές και ατελή πληροφόρηση. Αλλά δεν είναι η πρόθεσή μου να εξετάσω ή να διευρύνω τα υποδείγματα αυτά. Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στην αντίστοιχη βιβλιογραφία. Αυτό που είναι μάλλον καλύτερο να κάνει κανείς σε μια σειρά διαλέξεων, είναι να θέσει σε προοπτική ένα σύνολο ιδεών. Εάν καταφέρω να ενσπείρω αμφιβολίες σχετικά με το κυρίαρχο θεωρητικό υπόδειγμα, εάν πείσω τον αναγνώστη ότι υπάρχουν εναλλακτικοί δρόμοι που αξίζει να ακολουθήσει, και εάν, στη βάση αυτή, υπάρξει μια μικρή ανακατανομή των ερευνητικών προσπαθειών του επαγγέλματός μας, τότε θα έχω επιτύχει το σκοπό μου. Εάν οι διαλέξεις αποδειχτούν χρήσιμες για όσους βρίσκονται στη διαδικασία της μετάβασης, έστω και αν δεν τους δίνουν απαντήσεις, αλλά τουλάχιστον τους βοηθούν στη διαμόρφωση του πλαισίου της σχετικής συζήτησης, τότε θα είμαι ακόμα πιο ικανοποιημένος.

Οφείλω μεγάλο χρέος στους φοιτητές και τους συναδέλφους μου και, ιδιαίτερα, στους συνεργάτες μου με τους οποίους έχω συζητήσει πολλές από τις ιδέες που βρίσκονται στο βιβλίο αυτό, εδώ και δύο δεκαετίες. Η επιρροή των Richard Arnott, Avi Braverman, Partha Dasgupta, Bruce Greenwald, Michael Rothschild, Barry Nalebuff, Steve Salop, David Sappington, Carl Shapiro και Andrew Weiss θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα εμφανής. Ερευνητική υποστήριξη είχα από τους Joshua Gans και Michael Smart. Τα οξυδερκή τους σχόλια βελτίωσαν κατά πολύ το τελικό χειρόγραφο. Οι Jean Koentop και Linda Handelman έκαναν την εξαιρετική όπως συνήθως γραμματειακή τους δουλειά, διορθώνοντας το χειρόγραφο καθώς το δακτυλογραφούσαν.

Πολύ χρήσιμα υπήρξαν τα πολλά σχόλια συναδέλφων που παρακολούθησαν τις διαλέξεις στη Στοκχόλμη και συναδέλφων που συμμετείχαν σε σεμινάρια στη Βουδαπέστη, την Πράγα και τη Ρώμη, όπου παρουσίασα κάποια κεφάλαια σε διάφορες παραλλαγές. Το ενδιαφέρον μου για τα

προβλήματα του σοσιαλισμού ξεκινάει από τότε που ήμουν φοιτητής, όταν έκανα ένα ταξίδι στην Κεντρική Σχολή Στατιστικής στη Βαρσοβία καιμίλησα με τον Lange, τον Kalecki και τους συναδέλφους τους. Έμαθα πολλά για τη θεωρία και την πρακτική του σοσιαλισμού και εκτίμησα πολύ την απλόχερη φιλοξενία τους. Το ενδιαφέρον μου για τα προβλήματα της μετάβασης εκδηλώθηκε για πρώτη φορά το 1981, σε μια συνάντηση που οργάνωσαν η Εθνική Ακαδημία Επιστημών και η κινεζική Ακαδημία Κοινωνικών Επιστημών στο Wingspreads του Wisconsin (στην οποία παρουσίασα μια πρώτη έκδοση ενός από τα κεφάλαια του βιβλίου αυτού), και σε μια επίσκεψη στο Πεκίνο το επόμενο καλοκαίρι. Έκτοτε, είχα την τύχη να κάνω πολλές επισκέψεις στην Ουγγαρία, την Τσεχοσλοβακία, τη Ρουμανία, τη Ρωσία και την Κίνα, αλλά δεν διατείνομαι ότι είμαι ειδικός στα σύνθετα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες αυτές. Ελπίζω, και πιστεύω, ότι αυτές οι θεωρητικές μου αναζητήσεις θα έχουν κάποια αξία.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω για τη βοήθειά τους διάφορες οργανώσεις που χρηματοδότησαν και διευκόλυναν την έρευνα πίσω από τις διαλέξεις αυτές: το National Science Foundation, το Sloan Foundation, το Hoover Institution του Πανεπιστημίου του Stanford, την κυβέρνηση της Ρουμανίας, το Institute for Policy Reform, το υπουργείο Οικονομικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και τη Διεθνή Τράπεζα. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω για την υποστήριξη του το Πανεπιστήμιο Stanford, που δημιούργησε τις συνθήκες ώστε μια ζωντανή συζήτηση των πιο θεμελιωδών ιδεών να διεξάγεται με ανοιχτό και ζωηρό τρόπο, και με πλαισίωσε με συναδέλφους και φοιτητές από τους οποίους μαθαίνω κάθε μέρα πολλά.

Η θεωρία του σοσιαλισμού και η δύναμη των οικονομικών ιδεών

1

Ο εικοστός αιώνας μάς έκανε να συνειδητοποιήσουμε την εμβέλεια των οικονομικών ιδεών. Δεν αμφισβητήθηκαν μόνο στις ακαδημαϊκές αίθουσες διαλέξεων οι αντίπαλες απόψεις για το πώς θα έπρεπε να οργανωθεί η κοινωνία, αλλά και στα πεδία μαχών της Κορέας, του Βιετνάμ, του Αφγανιστάν και της Κεντρικής Αμερικής. Φυσικά, σε καθεμιά περίπτωση, αυτό που διακυβευόταν δεν ήταν μόνον οι οικονομικές προσεγγίσεις. Τα αντίρροπα του Βιετνάμ και της Ονδούρας δεν ασχολιούνταν και πολύ, ακόμα κι αν τις καταλάβαιναν, με τις συζητήσεις για την εργασιακή θεωρία της αξίας ή άλλες πλευρές των μαρξικών οικονομικών. Ωστόσο, η πίστη σ' ένα εναλλακτικό οικονομικό σύστημα που υποσχόταν μια καλύτερη ζωή στον κόσμο αυτόν, δεν επηρέαζε τη δράση τους λιγότερο απ' ό,τι η πίστη σε εναλλακτικά θρησκευτικά συστήματα –που υπόσχονταν την αιώνια σωτηρία στον άλλο κόσμο– καθοδηγούσε αυτούς που αγωνίστηκαν τόσο λυσσαλέα στις θρησκευτικές μάχες μετά τη Μεταρρύθμιση. Αυτή η πίστη συγκλονίστηκε από τα γεγονότα στην Ανατολική Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, και ιδιαίτερα με την κατάρρευση της σοβιετικής διακυβέρνησης.

Αλλά, εάν θέλουμε να εντοπίσουμε μια ημερομηνία στην οποία ο σοσιαλισμός έπαψε να θεωρείται βιώσιμη εναλλακτική λύση απέναντι στον καπιταλισμό, πρέπει να κοιτάξουμε πριν τη χειραφέτηση των ανατολικοευρωπαϊκών χωρών το 1989. Εξάλλου, η απόρριψη του σοσιαλισμού ήταν τόσο μια πολιτική δήλωση, δηλαδή η απόρριψη ενός οικονομικού συστήματος που τους είχε επιβληθεί από μια δύναμη κατοχής, όσο και μια δήλωση σχετικά με τις αρετές της ιδεολογίας αυτής. Πρέπει, νομίζω, να δούμε τις ιδιωτικοποιήσεις που άρχισαν στη Γαλλία στις αρχές της δεκαετίας του '80, από μια κυβέρνηση διακηρυγμένα σοσιαλιστική, σαν την αντιστροφή ενός τύπου εθνικοποιήσεων που η ίδια κυβέρνηση είχε ξεκινήσει μόλις λίγα χρόνια νωρίτερα. Υπήρχαν ενδείξεις ότι η πίστη στη σοσιαλιστική ιδεολογία μάλλον είχε ήδη αρχίσει να εξασθενεί κατά τα προηγούμενα χρόνια: Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ανδρέας Παπανδρέου, άλλος ένας δηλωμέ-

νος σοσιαλιστής, έθεσε σαν έναν από τους κύριους στόχους της κυβέρνησής του την «κοινωνικοποίηση των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων», αναγνωρίζοντας απερίφραστα ότι η παλαιότερη άποψη, πως η εθνικοποίηση μιας επιχείρησης θα έκανε τους στόχους της επιχείρησης να συμπέσουν με το «εθνικό συμφέρον», όπως και να οριζόταν αυτό, δεν είχε αντίκρισμα στην πραγματικότητα, τουλάχιστον στην περίπτωση της Ελλάδας. Η κατάρρευση του σοσιαλισμού ως οικονομικής ιδεολογίας ήταν από πολλές απόψεις εξίσου εντυπωσιακή με τη σχεδόν ταυτόχρονη κατάρρευση του σοβιετικού μπλοκ, το οποίο αντιπροσώπευε την αποκορύφωση ενός οικονομικού πειράματος διάρκειας μισού αιώνα. Ήταν ένα πείραμα που έγινε με πολλή περισκεψη, καθώς βασιζόταν σε μια ιδεολογία που είχε ήδη περισσότερο από έναν αιώνα ζωής. Η ιδεολογία είχε αντέξει στη δοκιμασία του χρόνου. Οι υποθέσεις και τα συμπεράσματά της είχαν συζητηθεί πλατιά και περιλάμβανε στους οπαδούς της μερικά από τα πιο μεγάλα μυαλά μιας περιόδου που κράτησε πάνω από εκατό χρόνια. Ακόμα και σήμερα οι ιδέες και τα ιδεώδη που στηρίζουν τη μαρξιστική οικονομική ιδεολογία παραμένουν ζωντανά, όχι μόνο στον Τρίτο Κόσμο αλλά και σε άλλους επισημονικούς κλάδους. Ένας πλήρης και συνεκτικός απολογισμός της ανόδου, της διάρκειας και της μερικής κατάρρευσης αυτών των πεποιθήσεων θα ήταν πολύ ενδιαφέρον, αλλά θα με οδηγούσε πέρα από το πεδίο αυτών των διαλέξεων. Ωστόσο, ένα από τα θέματα που θέλω να αναπτύξω είναι ότι τα νεοκλασικά υποδείγματα της οικονομίας έπαιξαν, έμμεσα και αθέλητα, κεντρικό ρόλο στη διάδοση και στη διαώνιση μιας πίστης στο σοσιαλισμό της αγοράς – μιας από τις βασικές παραλλαγές του σοσιαλιστικού υποδείγματος – ως εναλλακτικής λύσης απέναντι στον καπιταλισμό. Στις διαλέξεις αυτές, υποστηρίζω πως, εάν το νεοκλασικό υπόδειγμα (ή οι προκάτοχοί του) είχαν δώσει μια σωστή περιγραφή της οικονομίας, τότε ο σοσιαλισμός της αγοράς θα είχε πράγματι μεγάλη πιθανότητα επιτυχίας. Έτσι, η αποτυχία του σοσιαλισμού της αγοράς δεν οδηγεί μόνο σε κατάρρευση του ίδιου του ιδεώδους του αλλά και σε ταυτόχρονη αναίρεση του τυπικού νεοκλασικού υποδείγματος. Στις διαλέξεις αυτές προσπαθώ να εξηγήσω με μεγαλύτερη ακρίβεια τι είναι λάθος σ' αυτό το υπόδειγμα και να δώσω τα κύρια συστατικά ενός εναλλακτικού παραδείγματος.

Το πείραμα του σοσιαλισμού κατέληξε σε αποτελέσματα που από πολλές πλευρές ήταν μονοσήμαντα: Το πείραμα απέτυχε. Όπως και τα περισσότερα κοινωνικά πειράματα, δεν ήταν ένα ελεγχόμενο πείραμα, οπότε υπάρχουν διχογνωμίες ως προς τα συναγόμενα συμπεράσματα. Τι ήταν αυτό που έφταιξε άραγε – Σε ποιο βαθμό ήταν οι βασικές ιδέες (αν όχι τα ιδεώδη) του σοσιαλισμού και σε ποιο βαθμό οι ανεπάρκειες έπρεπε να αποδο-

θούν στον τρόπο με τον οποίο οι ιδέες αυτές εφαρμόστηκαν (πράγμα που θα μπορούσε να αποκληθεί «ιδιαιτέρως χαρακτηριστικά του σχεδιασμού»¹);

Πολλές φορές κατηγορείται το καταπιεστικό πολιτικό σύστημα που σνόδευσε τη σοσιαλιστική εμπειρία: Ο δημοκρατικός σοσιαλισμός της αγοράς στην πραγματικότητα ποτέ δεν επιχειρήθηκε. Αλλά μπορεί επίσης να υποστηριχθεί πως το κοινωνικό πείραμα ήταν πιο επιτυχές απ' ό,τι θα ήταν χωρίς την κομμουνιστική καταπίεση: γιατί, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, το κατασταλτικό πολιτικό σύστημα προσέφερε ένα υποκατάστατο –τη ράβδο– ελλείψει του καρότου που ήταν η απουσία οικονομικών κινήτρων. Υπάρχει αιτιακή σχέση μεταξύ του καταπιεστικού πολιτικού συστήματος και του σοσιαλιστικού οικονομικού συστήματος; Αν δεν υπάρχει ως αναπόφευκτη συνέπεια της μονοπωλιακής κατοχής των μέσων παραγωγής από το κράτος, μπορεί να υπάρχει παρ' όλα αυτά μια «τάση» η συγκέντρωση της εξουσίας σε μια σφαίρα να μεταφέρεται σε μια άλλη.

Τη στιγμή που οι ακαδημαϊκοί μπορεί να εικάζουν γύρω από τα ζητήματα αυτά, οι περισσότερες ενδιαφερόμενες χώρες φαίνονται αποφασισμένες να κινηθούν προς μια οικονομία της αγοράς. Βλέπουν την ευημερία στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, της Βορείου Αμερικής και της Ανατολικής Ασίας και ελπίζουν πως, αν μιμηθούν το οικονομικό τους σύστημα, θα μπορέσουν κι αυτές να γνωρίσουν ανάλογη ευημερία. Αντιμετωπίζουν ένα δύσκολο πρόβλημα μετάβασης – πώς να πάνε από το σημείο όπου βρίσκονται σήμερα ως εκεί που θέλουν να βρεθούν. Ενώ είναι αρκετά σαφές ότι θέλουν τους καρπούς μιας οικονομίας της αγοράς, δεν είναι ωστόσο το ίδιο σαφές ότι θέλουν και το κόστος –την ακραία φτώχεια που χαρακτηρίζει τις περισσότερες από τις πιο φτωχές οικονομίες της αγοράς, μεταξύ των οποίων πολλές από τις χώρες αυτές ασφαλώς θα συγκαταλεγούν²– ή έστω ότι είναι διατεθειμένες να υποστούν το κόστος της μετάβασης. Τέλος, οι οικονομίες της αγοράς γνωρίζουν μια μεγάλη ποικιλία αποχρώσεων και διαβαθμίσεων. Οι σοσιαλιστικές οικονομίες ακόμα προβληματίζονται για το ποια μορφή θέλουν να πάρουν. Στην πραγματικότητα δεν έχουν στραφεί όλες οι τέως σοσιαλιστικές χώρες αποφασιστικά προς την οικονομία της αγοράς. Μερικές συζητούν και έναν τρίτο δρόμο, αλλά οι επικριτές τους τον θεωρούν αδύνατον – όπως λέγεται συνήθως, δεν μπορεί να είστε «ολίγον έγκυος».

Για τους θεωρητικούς οικονομολόγους, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σοσιαλιστικές οικονομίες αποτελούν μια πρόκληση. Έχουμε ένα σύνολο χωρών που βρίσκονται μπροστά στην επιλογή οικονομικού συστήματος. Η οικονομική θεωρία ασφαλώς θα έπρεπε να προσφέρει σημαντική βοήθεια. Δυστυχώς, η οικονομική επιστήμη –τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα– έχει πολύ λίγα να πει για τα θεμελιακά αυτά ζητήματα, και ακόμα λι-

γότερα για τα σημαντικά θέματα της μετάβασης. Οι συνήθειες συμβουλές του επισκέπτη συμβούλου που κάνει ένα σύντομο ταξίδι σε μια από τις οικονομίες που βρίσκονται στο δρόμο της μετάβασης, είναι να τονίσει τη σημασία των αγορών, ένα μάθημα που είναι πλέον καλά αφομοιωμένο (παρ' όλο που οι υποστηρικτές της αγοράς θα έλεγαν ότι είναι ένα μάθημα που όσο και να επαναληφθεί δεν είναι υπερβολή, ιδιαίτερα αφού η πλήρης σημασία του δύσκολα αφομοιώνεται – ακόμα και από οικονομίες από καιρό συνηθισμένες στις αγορές). Πράγματι, φαίνεται ότι υπάρχει μια ακαριαία έλξη μεταξύ των παλαιών ιδεολόγων της Αριστεράς και των ιδεολόγων της Δεξιάς. Και οι δύο οδηγούνται από το θρησκευτικό ζήλο, όχι από την ορθολογική ανάλυση. Καθώς πολλοί από τους ιδεολόγους έχουν απορρίψει τη μαρξική ιδεολογία, υιοθέτησαν την ιδεολογία των ελεύθερων αγορών. Υπάρχει ένα ανέκδοτο που λέει ότι ο Milton Friedman είναι ο πιο αναγνωρισμένος οικονομολόγος στη Σοβιετική Ένωση – παρ' όλο που τα βιβλία και τα άρθρα του δεν έχουν ακόμα διαβαστεί. Θεωρείται σύμβολο μιας ιδεολογίας, και αυτό που εκείνοι ζητούν είναι μια άλλη πίστη.

Υπάρχει, βέβαια, ένα μεγάλο απόθεμα ανέκδοτων στοιχείων –το γεγονός ότι οι οικονομίες της αγοράς τα κατάφεραν καλά, επαναλαμβάνεται συνεχώς. Τα ανέκδοτα στοιχεία όμως –αν και ασφαλώς καλύτερα από καθόλου στοιχεία– αποτελούν πολύ αδύναμο θεμέλιο για να βασίσει κανείς την επιλογή οικονομικού συστήματος. Ανέκδοτα στοιχεία πριν από δεκαπέντε χρόνια έκαναν πολλούς συγγραφείς εγχειριδίων (ακόμα και τον Paul Samuelson) να υποθέσουν ότι ίσως υπάρχει μια αντίστροφη σχέση μεταξύ ελευθερίας και μεγέθυνσης – ότι οι σοσιαλιστικές οικονομίες είχαν δήθεν ταχύτερη μεγέθυνση από τις οικονομίες της αγοράς. Σε συζητήσεις της εποχής υποστηριζόταν ότι η δημοκρατία και η ελευθερία μπορεί να είναι πολυτέλειες που μόνον οι πλούσιοι μπορούν να έχουν: όσοι ήθελαν να αναπτυχθούν γρήγορα, θα έπρεπε να επιλέξουν το σοσιαλιστικό δρόμο, ακόμα και αν φαινόταν να υπάρχει μια (αναγκαστική ή όχι) συσχέτιση μεταξύ αυτού και της απώλειας της ελευθερίας. Ακόμα και χώρες που δεν υιοθετούσαν την πλήρη αυστηρότητα του σοβιετικού υποδείγματος, ήταν πεπεισμένες ότι ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του –κεντρικός σχεδιασμός, βαριά εκβιομηχάνιση, κρατική ιδιοκτησία των βασικών μέσων παραγωγής, υψηλά ποσοστά αναγκαστικής αποταμίευσης– αποτελούσαν σημαντικά συστατικά οποιουδήποτε επιτυχούς αναπτυξιακού προγράμματος. Σήμερα –σε ιστορική κλίμακα μόλις λίγα χρόνια αργότερα– όλες αυτές οι εμπειρικές κρίσεις έχουν τεθεί σε αμφισβήτηση. (Φυσικά υπάρχουν κάποιοι οικονομολόγοι που ποτέ δεν έχασαν την πίστη τους στην αγορά και που τώρα λένε «Σας το είχα πει». Αλλά μερικοί απ' αυτούς μοιάζουν περισσότερο με τους αναλυτές του χρηματιστηρίου που πάντα προβλέπουν είτε πτώση των τιμών είτε

άνοδο των τιμών. Κάποια στιγμή θα βγουν αληθινοί, αλλά αυτό δεν πρέπει να αποδοθεί ούτε στη διορατικότητά τους ούτε στην αυστηρότητα των αναλύσεών τους.) Επιπλέον, τα ανέκδοτα στοιχεία δεν είναι αδιαμφισβήτητα ως προς την πορεία δράσης που θα έπρεπε να αναλάβουν οι χώρες αυτές: Μια συνήθης ερμηνεία του ασιατικού θαύματος –της γρήγορης ανάπτυξης της Ιαπωνίας, της Κορέας, της Σιγκαπούρης και της Ταϊβάν– είναι ότι η κυβέρνηση έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην «καθοδήγηση της αγοράς».³

Όταν ρωτώ, «Έχει άραγε η οικονομική επιστήμη πολλά να συνεισφέρει σ' αυτές τις συζητήσεις;», εννοώ περισσότερο από την απλή αναφορά ανέκδοτων στοιχείων και την επανάληψη της πίστης των οικονομολόγων στις αγορές: Υπάρχουν «θεωρήματα» που να μας λένε ότι οι οικονομίες της αγοράς θα τα καταφέρουν οπωσδήποτε καλύτερα απ' ό,τι οι σοσιαλιστικές οικονομίες, ή ότι η ιδιωτικοποίηση θα βελτιώσει την αποτελεσματικότητα των κρατικών επιχειρήσεων; Υπάρχουν άραγε αναλυτικά πορίσματα που να μας λένε κάτι για την κατάλληλη εξισορρόπηση και τους ρόλους μεταξύ κρατικού και ιδιωτικού τομέα – αφού σχεδόν όλες οι ιστορίες επιτυχίας αφορούν μικτές οικονομίες με μεγάλο κρατικό τομέα. Ο μετασχηματισμός σε μια οικονομία της αγοράς δεν συνεπάγεται το μαρασμό του κράτους, αλλά έναν επαναπροσδιορισμό του ρόλου του. Τι οδηγίες έχει να δώσει η οικονομική επιστήμη σ' αυτά τα θέματα;

Τον τελευταίο μισό αιώνα, στο επάγγελμά μας κυριαρχούσε ένα απλό παράδειγμα – που συνήθως αναφέρεται σαν ανταγωνιστικό παράδειγμα, ή νεοκλασικό ή βαλρασιανό υπόδειγμα. Η πιο ακριβής διατύπωση του παραδείγματος αυτού έχει δοθεί στο υπόδειγμα των Arrow και Debreu (1954· βλ. επίσης Arrow, 1951[β]· Debreu, 1959). Αυτό προϋποθέτει ένα μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων που μεγιστοποιούν τα κέρδη (ή την αξία), και αλληλεπιδρούν με ορθολογικούς καταναλωτές που μεγιστοποιούν την ωφέλειά τους, μέσα σε μια οικονομία όπου υπάρχει ένα πλήρες σύνολο τελείως ανταγωνιστικών αγορών – για όλα τα αγαθά, σε όλες τις περιόδους, σε όλες τις φυσικές καταστάσεις (για όλους τους κινδύνους), σε όλες τις τοποθεσίες. Οι περισσότεροι απ' αυτούς που υποστηρίζουν πως το υπόδειγμα έχει πολλά να πει για τον πραγματικό κόσμο, πιστεύουν ότι τα συμπεράσματά του είναι τόσο ισχυρά ώστε να υπερκαλύπτουν τις ακριβείς υποθέσεις των Arrow και Debreu (όπως σε σχέση με την πληρότητα των αγορών).

Θέλω να υποστηρίξω στις διαλέξεις αυτές ότι το ανταγωνιστικό παράδειγμα όχι μόνο δεν προσέφερε βοήθεια στο ζωτικό ερώτημα της επιλογής οικονομικών συστημάτων, αλλά και η όποια «συμβουλή» έδωσε ήταν συχνά αποπροσανατολιστική. Οι αντιλήψεις για την αγορά που βρίσκονται στη βάση της ανάλυσης αυτής την παραποιούν· οι συνήθειες αναλύσεις υπο-

τίμησαν τη δύναμη –και τις αδυναμίες– των οικονομιών της αγοράς και, έτσι, έδωσαν εσφαλμένα σήματα για τη δυνητική επιτυχία των εναλλακτικών λύσεων και για το πώς θα μπορούσε η αγορά να βελτιωθεί. Ταυτόχρονα, το παράδειγμα αυτό δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν βάση καθοδήγησης για τις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες στην προσπάθειά τους να οικοδομήσουν νέα οικονομικά συστήματα.

Το βασικό πρόβλημα με το νεοκλασικό υπόδειγμα και με το αντίστοιχο υπόδειγμα του σοσιαλισμού της αγοράς⁴ είναι ότι δεν καταφέρνουν να πάρουν υπόψη τους μια πλειάδα προβλημάτων που αναδύονται λόγω της απουσίας τέλειας πληροφόρησης και του κόστους της απόκτησης των πληροφοριών, καθώς και της απουσίας ή της ατέλειας ορισμένων κρίσιμων αγορών κεφαλαίου και αγορών υψηλού κινδύνου. Η απουσία ή η ατέλεια των αγορών αυτών μπορεί, με τη σειρά της, να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό σε προβλήματα πληροφόρησης. Στα τελευταία δεκαπέντε χρόνια έχει αναπτυχθεί ένα νέο παράδειγμα, που μερικές φορές αναφέρεται σαν πληροφοριακή-θεωρητική προσέγγιση της οικονομίας (ή, το *πληροφοριακό παράδειγμα*⁵). Το παράδειγμα αυτό ασχολείται μ' αυτά τα θέματα.⁶ Το παράδειγμα αυτό μας έχει ήδη ανοίξει δρόμους στα οικονομικά της ανάπτυξης⁷ και στη μακροοικονομία.⁸ Μας έχει προσφέρει μια *νέα οικονομία της ενήμερίας*,⁹ μια *νέα θεωρία της επιχείρησης*,¹⁰ και μια νέα κατανόηση του ρόλου και της λειτουργίας των χρηματιστηριακών αγορών. Έχει διαμορφώσει νέες αντιλήψεις σε παραδοσιακά ερωτήματα, όπως ο σχεδιασμός των δομών των κινήτρων.

Το θεωρητικό ενδιαφέρον για την πληροφόρηση δεν έχει μόνον εμπλουτίσει και αλλάξει τις απαντήσεις σε παραδοσιακά οικονομικά ζητήματα· έχει επιπλέον οδηγήσει και στη διατύπωση νέων ερωτημάτων. Στα τρία κλασικά ερωτήματα της οικονομίας –τι να παραχθεί, πώς να παραχθεί και για ποιον να παραχθεί– τώρα προσθέτουμε και ένα τέταρτο –πώς θα έπρεπε αυτές οι αποφάσεις να παίρνονται και ποιος θα έπρεπε να τις παίρνει. Στην οικονομία της Joan Robinson (ή των Arrow και Debreu), αυτοί που αποφασίζουν και η δομή της διαδικασίας των αποφάσεων δεν παίζουν κανένα ρόλο. Η Joan Robinson περιέγραψε τη δουλειά του μάνατζερ μιας εταιρίας σαν κάποιου που απλώς κοιτάει, στην κατάλληλη σελίδα του βιβλίου, τις τιμές των σημερινών (και των μελλοντικών) τιμών των συντελεστών. Η σελίδα αυτή δείχνει ποια τεχνολογία ελαχιστοποιεί το κόστος γι' αυτές τις τιμές των συντελεστών. Μια ζωή τόσο εύκολη! Βέβαια, αν ήταν η ζωή τόσο εύκολη, η δουλειά του μάνατζερ θα ήταν πραγματικά βαρετή και θα άξιζε την περιφρόνηση των παραδοσιακών Βρετανών ακαδημαϊκών, ενώ δεν θα είχε ιδιαίτερη σημασία που ο Lange, ο Lerner και ο Taylor αδιαφόρησαν για τα κίνητρα προς τους μάνατζερ: Αυτοί στην ουσία θα μπορούσαν να αντικατασταθούν από αυτόματα.

Με λίγα λόγια, στο βιβλίο αυτό θέλω να δείξω πώς οι προοπτικές του νέου πληροφοριακού παραδείγματος μπορούν να προσφέρουν τουλάχιστον κάποια κατανόηση των βασικών θεμάτων που αντιμετωπίζουν οι πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες. Πέρα από αυτό, θα ήθελα να ασχοληθώ και με μερικά βασικά μακροχρόνια θέματα της θεωρίας της οικονομικής οργάνωσης: Θέλω να υποστηρίξω πως ένα μεγάλο μέρος της παλαιότερης συζήτησης για το επιθυμητό του σοσιαλισμού της αγοράς ήταν αποπροσανατολιστικό· βασιζόταν σε μια λανθασμένη κατανόηση του πώς δουλεύουν οι ανταγωνιστικές αγορές, μια παρανόηση στην οποία μπορεί επίσης να συνέβαλε αρκετά και το βαλρασιανό υπόδειγμα. (Πιστεύω ότι οι Αυστριακοί το διαισθάνθηκαν και προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα εναλλακτικό όραμα για την οικονομία της αγοράς. Αλλά ποτέ δεν κατάφεραν να αρθρώσουν και να τυποποιήσουν τις απόψεις τους με τρόπο που να είναι απόλυτα ικανοποιητικός σαν συνεκτική εναλλακτική πρόταση προς το βαλρασιανό παράδειγμα και, έτσι, εκτός από κάποιες ευκαιριακές αναφορές σε υποσημειώσεις, έμειναν έξω από το κύριο ρεύμα, τουλάχιστον το αμερικανικό/δυτικοευρωπαϊκό κύριο ρεύμα. Θα αναφερθώ παρακάτω στη σχέση μεταξύ των ιδεών που παρουσιάζονται εδώ και της αυστριακής παράδοσης.¹¹)

Αφού εξηγήσω τα όρια των πρώιμων θεωριών και συζητήσεων, θα προσπαθήσω να διατυπώσω αυτά που θεωρώ πως είναι τα βασικά θέματα, δηλαδή τα πορίσματα που μπορούν να εξαχθούν απ' αυτά που μάθαμε τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια και τα ερωτήματα που μένουν να απαντηθούν. Θα κλείσω το βιβλίο με μερικές παρατηρήσεις που θα επιχειρούν να εφαρμόσουν τα συμπεράσματα από την εμπειρία στα προβλήματα της μετάβασης που αντιμετωπίζουν οι ανατολικοευρωπαϊκές χώρες.¹²

Τα παραδοσιακά αποτελέσματα από τη σύγκριση των οικονομικών συστημάτων

Μέχρι πριν από δεκαπέντε χρόνια η οικονομική επιστήμη είχε τρεις ομάδες πορισμάτων για να βοηθήσει αυτούς που ήθελαν να επιλέξουν μεταξύ εναλλακτικών οικονομικών συστημάτων.

Τα θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας και το αόρατο χέρι του Adam Smith

Πρώτον, υπάρχουν τα θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας (Arrow, 1951[β]· Debreu, 1959), που αποτελούν την τυποποίηση της

περίφημης αόρατης χειρός του Adam Smith. Ο Smith είχε υποστηρίξει όχι μόνον πως τα άτομα, στην προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν το ίδιο συμφέρον, καθοδηγούνται από ένα αόρατο χέρι προς την εκπλήρωση των συμφερόντων του έθνους τους, αλλά και ότι αυτή η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος είναι ταυτόχρονα ο καλύτερος τρόπος για να εξυπηρετηθεί το δημόσιο συμφέρον από οποιονδήποτε άλλον εναλλακτικό τρόπο – και ασφαλώς καλύτερος από το να τον αναθέταμε σε κάποιον πολιτικό ηγέτη, όσο καλές προθέσεις και να είχε. Το επιχείρημα του Smith προσφέρει τη βάση για να εμπιστευθούμε την οικονομία της αγοράς.

Τα θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας διευκρίνισαν με ποια έννοια και με ποιες προϋποθέσεις οι αγορές καθίστανται αποτελεσματικές. Αυτό που γενικά αναφέρεται ως το πρώτο θεμελιώδες θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας, δείχνει ότι σε ορισμένες συνθήκες κάθε ανταγωνιστική ισορροπία είναι αποτελεσματική κατά Pareto – δηλαδή, κανείς δεν μπορεί να βελτιώσει τη θέση του χωρίς να επιδεινωθεί η θέση κάποιου άλλου. Αυτό που γενικά αναφέρεται ως το δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας, καθορίζει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες κάθε αποτελεσματική κατά Pareto κατανομή πόρων μπορεί να επιτευχθεί από τους μηχανισμούς της αγοράς. Τα θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας αποτελούν τη βάση για την κρατική παρέμβαση λόγω «ανεπαρκειών της αγοράς».¹³ Οι αγορές δεν λειτουργούν τέλεια όταν υπάρχουν σημαντικές εξωτερικές επιδράσεις, εξ ου και η δικαιολόγηση για τη φορολόγηση της μόλυνσης. Οι αγορές δεν μπορούν να προσφέρουν δημόσια αγαθά, εξ ου και η δικαιολόγηση των δημοσίων δαπανών για δρόμους, άμυνα και άλλα δημόσια έργα. Η κατανομή του εισοδήματος που δημιουργεί η αγορά ίσως να μην είναι κοινωνικά επιθυμητή, εξ ου και η δικαιολόγηση των κρατικών προγραμμάτων αναδιανομής.

Η προσέγγιση που λαμβάνει υπόψιν τις ανεπάρκειες της αγοράς υποστηρίζει πως υπάρχει πράγματι ένας ρόλος για το κράτος, αν και περιορισμένος: η κυβέρνηση πρέπει απλώς να διορθώσει τις καλά ορισμένες ανεπάρκειες της αγοράς, και μπορεί να το κάνει με απλά εργαλεία που έχουν τη μικρότερη δυνατή επίπτωση στον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας της αγοράς. Για παράδειγμα, τα προβλήματα που δημιουργούν οι εξωτερικές επιδράσεις μπορούν να αντιμετωπιστούν με διορθωτική φορολόγηση (τύπου Pigou). Όταν η κυβέρνηση δεν είναι σίγουρη για το ποιο ποσοστό φορολόγησης μπορεί να πετύχει τους συγκεκριμένους στόχους στο χώρο του ελέγχου της ρύπανσης, τότε μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι μηχανισμοί της αγοράς: Η κυβέρνηση μπορεί να εκδώσει άδειες ρύπανσης προς πώληση στην αγορά.¹⁴ Βέβαια, το κράτος έχει και άλλες ευθύνες: Πρέπει να

προσφέρει δημόσια αγαθά και να επιβάλει φόρους για να τα χρηματοδοτήσει. Πρέπει, επίσης, να πάρει μέτρα για να εξασφαλίσει στην πράξη την ανταγωνιστικότητα των αγορών. Το δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας περιγράφει καλύτερα τον περιορισμένο ρόλο του κράτους: ακόμα κι αν η κατανομή εισοδήματος δεν είναι ικανοποιητική, μόνον περιορισμένες παρεμβάσεις του κράτους πρέπει να υπάρξουν. «Αυτό» που πρέπει να κάνει η κυβέρνηση είναι να αναδιανείμει το αρχικό απόθεμα (πλούτο) μ' έναν εφάπαξ (μη παραμορφωτικό) τρόπο.

Στη βάση των δύο θεωρημάτων βρισκόταν η ιδέα ότι το σύστημα των τιμών προσέφερε ένα ισχυρό εργαλείο για την κατανομή των πόρων. Παρουσιάζοντας την ισχύ του συστήματος των τιμών, τα εγχειρίδια πολλές φορές προχωρούν πιο πέρα από τις ιδέες που ενυπάρχουν στα βασικά θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας, και μιλούν για «πληροφοριακή αποτελεσματικότητα» της οικονομίας της αγοράς και του συστήματος των τιμών. Κανείς δεν χρειάζεται να ξέρει πλήρως τις προτιμήσεις των ατόμων, τις τεχνικές παραγωγής και τη διαθεσιμότητα των πόρων. Ούτε κανείς χρειάζεται να ξέρει πώς κατασκευάζεται ένα αγαθό, ακόμα και πολύ απλό, όπως ένα μολύβι. Οι τιμές περιέχουν την πληροφορία για τη σπανιότητα των πόρων. Μεταφέρουν πληροφορίες από τα νοικοκυριά στις επιχειρήσεις σχετικά με το τι θέλουν οι καταναλωτές και από τις επιχειρήσεις προς τα νοικοκυριά σχετικά με το κόστος των πόρων που δαπανώνται στην παραγωγή του κάθε εμπορεύματος. Το σύστημα των τιμών διασφαλίζει ότι η οικονομία παράγει τα εμπορεύματα που θέλουν τα άτομα.

Παρ' όλο που οι υποστηρικτές της οικονομίας της αγοράς συχνά παρουσιάζουν με μεγάλη δόση λυρισμού τις ομορφιές και τη δύναμή της, εντούτοις τα θεωρήματα που στηρίζουν τη ρητορική αυτή δεν έχουν και μεγάλη σχέση με την «πληροφόρηση». Για παράδειγμα, τα θεωρήματα δεν αναρωτιούνται αν η οικονομία επεξεργάζεται καλά τις νέες πληροφορίες –στην πραγματικότητα, στα υποδείγματα αυτά δεν υπάρχει καμιά ροή νέας πληροφορίας– ούτε και αν αφιερώνει αποτελεσματικά πόρους στην απόκτηση πληροφοριών που χρειάζονται για την κατανομή των πόρων. Ούτε καν αναγνωρίζουν τη σύγκρουση ανάμεσα στην αποτελεσματικότητα με την οποία η οικονομία μεταφέρει την πληροφορία και τη γνώση, και στα κίνητρα που υπάρχουν για την απόκτηση της πληροφορίας και της γνώσης: Εάν, για παράδειγμα, οι χρηματιστηριακές τιμές μετέδιδαν ακαριαία και πλήρως την πληροφορία, τότε κανείς επενδυτής δεν θα είχε ποτέ κανένα κίνητρο να αποκτήσει πληροφορίες. Οι χρηματιστηριακές αγορές χαρακτηρίζονται από ατελή πληροφόρηση, αφού η πληροφορία είναι δαπανηρή. Υπάρχει, όπως το θέτουν οι Grossman και Stiglitz (1976, 1980[α]), «μια ποσότητα ισορροπίας της ανισορροπίας». Αλλά τα θεμελιώδη θεωρή-

ματα των οικονομικών της ευημερίας δεν έχουν τίποτα να πουν για το αν αυτή η ποσότητα ισορροπίας της ανισορροπίας είναι αποτελεσματική κατά κάποια έννοια. Για παράδειγμα, οι δαπάνες για την απόκτηση και τη διάδοση της πληροφορίας είναι πολύ μικρές, πολύ μεγάλες ή ακριβώς όσες πρέπει;

Με την ίδια λογική, αν πρόκειται να υπάρξει μια απόδοση για τους εφευρέτες από τις εφευρετικές τους δραστηριότητες, δεν πρόκειται να υπάρξει δωρεάν διάδοση της τεχνολογικής γνώσης. Όπως θα τονίσω παρακάτω, τα προβλήματα πληροφόρησης που μπορεί να χειριστεί αποτελεσματικά η οικονομία της αγοράς είναι ελάχιστα.

Το θεώρημα Lange-Lerner-Taylor

Η δεύτερη ομάδα πορισμάτων αναφέρεται καμιά φορά ως θεώρημα Lange-Lerner-Taylor. Αυτό διατυπώνει την ισοδυναμία μεταξύ δύο εναλλακτικών θεσμικών δομών της οικονομίας: λέει ότι υπάρχει ισοδυναμία μεταξύ οικονομίας της αγοράς και «σοσιαλισμού της αγοράς».

Ο σοσιαλισμός της αγοράς αναφέρεται σε μια μορφή οικονομικής οργάνωσης στην οποία το κράτος κατέχει τα μέσα παραγωγής (όπως και σε οποιοδήποτε σοσιαλιστικό σύστημα), αλλά χρησιμοποιεί τις τιμές σχεδόν με τον ίδιο τρόπο που το κάνουν και οι οικονομίες της αγοράς, για να κατανείμει τους πόρους. Στο σοσιαλισμό της αγοράς, οι διευθυντές των επιχειρήσεων έχουν εντολή να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη, όπως ακριβώς και οι διευθυντές στον καπιταλισμό μεγιστοποιούν τα κέρδη. Οι τιμές καθορίζονται έτσι ώστε η κάθε ζήτηση να ισούται με την αντίστοιχη προσφορά.

Οι κύριες διαφορές μεταξύ οικονομίας της αγοράς και σοσιαλισμού της αγοράς είναι οι μηχανισμοί με τους οποίους καθορίζονται οι τιμές και η ιδιοκτησία του κεφαλαίου. Για τον καθορισμό των τιμών στο σοσιαλισμό της αγοράς, ένας κρατικός οργανισμός σχεδιασμού αντικαθιστά τα σκαμπανεβάσματα της αγοράς ή το μυθικό εκπλειστηριαστή του Walras.¹⁵ Το γεγονός ότι το κεφάλαιο ανήκει στο κράτος σημαίνει ότι, αντί τα μερίσματα (από τα «κέρδη» της επιχείρησης) να πηγαίνουν στους μετόχους, πηγαίνουν στην κυβέρνηση.

Απόρροια της κρατικής ιδιοκτησίας του κεφαλαίου είναι ότι η κυβέρνηση αναλαμβάνει την ευθύνη για την κατανομή του κεφαλαίου. Στις περισσότερες εκδοχές του σοσιαλισμού της αγοράς, η κυβέρνηση το κάνει αυτό, όχι εξισορροπώντας την προσφορά και τη ζήτηση (όπως συμβαίνει με την κατανομή των άλλων αγαθών), αλλά με έναν πιο άμεσο μηχανισμό κατανομής.¹⁶ Αλλά, αν η κυβέρνηση κατανέμει το κεφάλαιο ακριβώς με

τον ίδιο τρόπο που θα το κατένειμαν και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, τότε η κατανομή πόρων που θα πήγαζε από τα δύο συστήματα θα ήταν ακριβώς η ίδια.

Η ιδέα του σοσιαλισμού της αγοράς υπήρξε πολύ ισχυρή. Υπονούσε τη δυνατότητα να υπάρξουν όλα τα πλεονεκτήματα της οικονομίας της αγοράς χωρίς τα μειονεκτήματα που ακολουθούν την ιδιωτική ιδιοκτησία και τη συχνά παρεπόμενη μεγάλη συγκέντρωση πλούτου. Ο σοσιαλισμός της αγοράς θα μπορούσε ταυτόχρονα να αποφύγει τις βασικές παγίδες που αντιμετώπισε ο σοσιαλισμός σοβιετικού τύπου. Ο τελευταίος απαιτούσε ολόκληρη η πληροφόρηση για την τεχνολογία¹⁷ να διοχετεύεται προς τον κεντρικό σχεδιαστή, που θα έπρεπε να παίρνει εκατομμύρια αποφάσεις σε σχέση με το ποια αγαθά να παραχθούν και πώς να παραχθούν. Ο κεντρικός σχεδιαστής θα έπρεπε να αποφασίζει ποια αγαθά να παράγει το κάθε εργοστάσιο, από πού να προμηθεύεται τις εισροές του και προς τα πού να διοχετεύει τις εκροές του. Ο Hayek ορθά κατέκρινε την άποψη αυτή, υποστηρίζοντας ότι ο κεντρικός σχεδιαστής δεν θα μπορούσε ποτέ να έχει την απαιτούμενη πληροφόρηση. Ο σοσιαλισμός της αγοράς έμοιαζε να υπονοεί ότι ο κεντρικός σχεδιαστής δεν χρειάζεται να έχει όλες τις λεπτομερείς πληροφορίες – εκτός από το ρόλο του να κατανέμει τις επενδύσεις, ο κεντρικός σχεδιαστής δεν κάνει τίποτα περισσότερο απ' ό,τι ο βαλ-ρασιανός εκπλειστηριαστής, που είναι ένας σημαντικός παράγοντας στη συμβατική παρουσίαση των ανταγωνιστικών οικονομιών. Τα θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας ενίσχυαν την εμβέλεια του σοσιαλισμού της αγοράς: Το δεύτερο θεμελιώδες θεώρημα μας διαβεβαιώνει ότι η κυβέρνηση μπορεί, μέσα από το σοσιαλισμό της αγοράς, να πετύχει οποιοδήποτε αποτέλεσμα που να είναι αποτελεσματικό κατά Pareto.

Την τελευταία δεκαετία, η Ουγγαρία και άλλες χώρες προσπάθησαν να ακολουθήσουν ένα δρόμο σοσιαλισμού της αγοράς (ή τουλάχιστον εκείνο που θεωρούσαν μια προσαρμογή του υποδείγματος αυτού) με πολύ περιορισμένη επιτυχία.¹⁸ Οι φαινομενικές αποτυχίες της προσέγγισης αυτής οδήγησαν σε δύο αντιδράσεις. Μερικοί, τουλάχιστον για ένα διάστημα, θέλησαν να επιστρέψουν σε συστήματα χωρίς αγορά, ενώ η πλειοψηφία προτίμησε να προχωρήσει ακόμα πιο πέρα στο δρόμο προς την αγορά. Σχεδόν όλοι, όμως, έχουν αυξανόμενες αμφιβολίες για τη βιωσιμότητα αυτού του τρίτου δρόμου που αποτελεί ο σοσιαλισμός της αγοράς.

Σε τι θα πρέπει να αποδώσουμε την αποτυχία του σοσιαλισμού της αγοράς; Το θεώρημα Lange-Lerner-Taylor, συνδυαζόμενο με τα άλλα θεμελιώδη θεωρήματα των οικονομικών της ευημερίας, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η οικονομία είναι σε θέση να πετύχει ένα αποτέλεσμα αποτελε-

σματικό κατά Pareto. Τι περισσότερο θα μπορούσε άραγε να περιμένει κανείς από τη ζωή ή τουλάχιστον από την οικονομία;

*Για τις κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες
και το νεοκλασικό παράδειγμα*

Παρ' όλο που στο βιβλίο αυτό θα επικεντρωθώ στη σύγκριση μεταξύ αγορών και σοσιαλισμού της αγοράς και όχι τόσο, για παράδειγμα, στη σύγκριση μεταξύ αγορών και κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας, θα πρέπει ωστόσο να είναι σαφές ότι πολλά από τα θέματα που θίγω εδώ άπτονται και αυτής της σύγκρισης. Ένα από τα επιχειρήματά μου θα είναι ότι, εάν το νεοκλασικό υπόδειγμα της οικονομίας ήταν σωστό, τότε ο σοσιαλισμός της αγοράς θα έπρεπε να είναι επιτυχημένος· ομοίως, εάν το νεοκλασικό υπόδειγμα της οικονομίας ήταν σωστό, τότε ο κεντρικά σχεδιασμένος σοσιαλισμός θα έπρεπε να γνωρίσει πολύ λιγότερα προβλήματα απ' όσα γνώρισε. Ο Samuelson περιέγραψε την οικονομία σαν τη λύση σ' ένα πρόβλημα μεγιστοποίησης· το θεμελιώδες θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας έδειξε ότι, με ορισμένες πολύ ισχυρές υποθέσεις, η άποψή του είναι σωστή.¹⁹ Επιπλέον, οι μαθηματικές τεχνικές, όπως ο γραμμικός προγραμματισμός, με τη χρησιμοποίηση πολύ γρήγορων υπολογιστών, δείχνει πως είναι δυνατόν να «λυθούν» απευθείας τα προβλήματα αποτελεσματικής κατανομής πόρων. Όπως το επεσήμανα πιο πάνω, το υπόδειγμα Arrow-Debreu λέει πως οι ανταγωνιστικές αγορές αποτελούν έναν επαρκή αλγόριθμο για την «επίλυση» του προβλήματος κατανομής των πόρων στην οικονομία, αλλά οι νέες αυτές τεχνικές και τεχνολογίες δείχνουν πως θα μπορούσαμε να αποφύγουμε αυτόν τον αλγόριθμο –κι έτσι να αποφύγουμε και όλα τα προβλήματα που συνδέονται με το μηχανισμό της αγοράς– και, εντούτοις να έχουμε πάλι λύσεις στο πρόβλημα του πώς να κατανεμηθούν αποτελεσματικά οι πόροι της κοινωνίας.²⁰

(Ίσως άξιζε να σημειωθεί ότι, ενώ παλαιότερες εργασίες σχετικά με αλγόριθμους, που λύνουν σύνθετα προβλήματα μεγιστοποίησης, έδειχναν πως οι αλγόριθμοι που περιείχαν «τιμές» [χρησιμοποιώντας τη δυαδικότητα] και «αποκέντρωση» –με τρόπο κάπως ανάλογο μ' αυτόν που οι αγορές λύνουν το πρόβλημα της κατανομής πόρων– ήταν αποτελεσματικοί, εντούτοις η πιο σύγχρονη έρευνα έχει παραγάγει πιο αποτελεσματικούς αλγόριθμους, που δεν φαίνεται να είναι ένα ανάλογο του μηχανισμού της αγοράς. Αυτό ενισχύει και την άποψή μου ότι η ουσία της ανάλυσης για το πώς η οικονομία κατανέμει τους πόρους της δεν είναι απλώς η επίλυση ενός σύνθετου προβλήματος μεγιστοποίησης: η οικονομική επιστήμη είναι πολύ